

- Abdullah Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İstanbul: İsam Yayınları, 2009, 176 s.
Değerlendiren: Yakup Kara*

İnsanların hayatlarını idâme ettirmek için en çok ihtiyaç duydukları şeylerden birisi de alış-veriştir. Kimisi mal satmaktayken kimisi bilgi ve tecrübe gibi soyut şeyler satmakta; kimisi ticari bir eşya satın almaktayken diğeri tecrübe satın almaktadır. Alış-verişin insan hayatındaki bu önemi sebebiyle ilahi dinler de buna oldukça önem vermiştir. İslam da bu alanda önemli düzenlemeler yaparak iktisadî hayatta, çarşı ve pazarda insanların uymaları gereken genel ilke ve prensipleri ortaya koymuştur. Bu meyanda iktisadî hayatın en önemli meselelerinden birisi de Fıkıhta “Sarf Akdi” başlığı altında incelenen para mübadeleleridir ki günümüzde buna döviz alım satım işlemleri denmektedir.

Günümüzde uygulanmakta olan spot (peşin) ve türev (vadeli) döviz alım satım işlemlerini fikhî açıdan inceleyen ve alternatifleriyle birlikte değerlendiren bu eser giriş, sonuç ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, araştırmanın konusu ve kaynakları hakkında bilgi verdikten sonra para kavramı, tarihi süreçte para mübadeleleri ve günümüz para mübadeleleri hakkında genel bir değerlendirme yaparak asıl konuya girmeden önce okuyucuyu buna zihnen hazırlamaktadır. Daha sonra günümüz para mübadelesi işlemleri “Fıkıhta Sarf Akdi” başlığı altında incelendiği için özellikle günümüz işlemlerini ilgilendiren taraflarına ağırlık vermek suretiyle “Fıkıhta Sarf Akdi” ve hükümleri konusunda özet bir bilgi vermektedir.

“Spot Döviz Satım İşlemleri ve Fikhî Açından Değerlendirilmesi” başlığını taşıyan birinci bölümde yazar, spot döviz piyasasının en başta gelen aktörlerinin bankalar ve halk arasında döviz bürosu olarak adlandırılan kurumlar olduğunu, döviz ticareti yapan döviz büroları ve bankaların kendi aralarında gerçekleştirdiği işlemlerde bedellerin tesliminde genellikle bir miktar gecikmenin meydana geldiğine işaret etmektedir. Daha sonra bazı spot döviz işlemlerinde banka hesabının teslim ve tesellüm aracı olarak kullanılmasının ve bazı durumlarda bir miktar gecikme olmasının fikhî açıdan önem taşıdığını kaydetmektedir. Nitekim bankaların müşterilerle yaptığı döviz alım satımlarında ve ödemelerde genelde banka hesabı kullanılmakta ve bu durumda bedellerin tesliminde fiilî kabzın dışında bir uygulama bulunmakta ve böyle bir muamelede sarf akdindeki kabz şartının yerine getirilip getirilmediği tartışma konusu olmaktadır. Fakat yazarın da tercih ettiği görüşe göre bir şeyi kabz saymakta ölçünün örf olduğu ve bankacılık örfünde ise hesaba kaydetmenin hükmi kabz niteliğinde sayıldığı; dolayısıyla bu işlemin caiz olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yazar, bankalar ve döviz bürolarının gerçekleştirdiği spot döviz işlemlerinde bedellerin tesliminde kısa bir süre gecikmenin meydana geldiğini ve böyle bir gecikmenin sarf akdinin peşin olması esasına aykırı olup olmadığını incelemiştir. Bu hususta ise gecikmenin en önemli sebeplerinden biri olan ülkeler arası mesai saati farklılıklarını ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı, bu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

sebeple işlemin kasıtlı olarak vadeli döviz işlemine dönüştürülmemesine yönelik tedbirler alınması, gecikmenin mümkün olan en kısa zamana kadar olması gibi birkaç şartın gerçekleşmesi halinde işlemin doğası gereği teslimde geçen kısa sürelerde bir beis olmadığı kaydedilmektedir.

“Marjlı Döviz Satım İşlemi” başlığı altında, bu işlemin alım satımda izlenen süreç bakımından diğer spot işlemlerinden farklı olmadığı; farklılığın, bu işlemin müşteri adına ve ona tanınan limit çerçevesinde belirli bir komisyon karşılığında yapılmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu işlem yoluyla müşteri sahip olduğu paradan çok daha fazla miktarda döviz alıp satma imkanına kavuşmaktadır. Yazar, bu işlemin fıkhîteki karz akdiyle örtüştüğünü, bundan dolayı bankanın müşteriden aldığı komisyonun karzdan yarar sağlama kapsamında olduğu için bu muamelenin caiz olamayacağını ifade etmektedir.

Eserde, “Kazanç Gayesiyle Spot Döviz Satımı” başlığı altında, bu amaçla yapılan spot döviz satım işlemlerinin döviz ticareti, döviz arbitrajı, döviz spekülasyonu ve döviz manipülasyonu gibi uygulamaları olduğu ifade edilmektedir. Döviz büroları ve bankaların, alım kurunu satım kurundan bir miktar düşük tutarak getiri sağlamaları işlemini ifade eden döviz ticareti; ve döviz kurları arasında değişik piyasalardaki farklılıklardan yararlanarak kazanç sağlamak üzere bir paranın ucuz olduğu yerden alınıp pahalı olduğu yerde satılması işlemi olan döviz arbitrajının sarf akdi kurallarına uyulduğu müddetçe caiz olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte dövizin sadece kurlarda beklenen değişimden kar elde etme gayesiyle satılması veya satın alınması olarak tanımlanan döviz spekülasyonunun sarf akdi kaidelerine uyulduğu sürece prensip olarak bunu doğrudan yasaklayan bir nassın bulunmadığı, ancak topluma zarar verici mahiyette olup piyasada sıkıntılara yol açtığı durumlarda yasak sayılabileceği kaydedilmektedir. Döviz manipülasyonunun ise daha çok birtakım yanlış ve yapay bilgi ve haberlerle piyasayı kendi yararına olacak şekilde yönlendirme faaliyeti olduğu için caiz olamayacağına işaret edilmektedir.

“Döviz Forward, Döviz Future ve Döviz Swap İşlemleri ve Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi” adlı ikinci bölümde döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemleri kısaca tanıtılarak daha sonra bu işlemler fikhî açıdan tahlil edilmektedir. Döviz forward ve döviz future işlemlerinin ayrıntılarda farklı yönleri bulunmakla birlikte, bedellerin vadeli olarak teslimi ve vadeli kurun esas alınması hususunda ortak nitelikte olduğu kaydedilmektedir. Döviz swap işleminin ise bir spot bir de forward döviz alım satımından meydana geldiği, bundan dolayı döviz forward ve döviz future işlemleri hakkında yapılacak değerlendirmelerin döviz swap işlemleri hakkında da geçerli olduğu ifade edilmektedir. Bu işlemlerle ilgili farklı görüşleri delilleriyle birlikte ortaya koyduktan sonra yazar, söz konusu işlemlerde bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli ödenmesinin, bütün mezheplerin ittifakı ile benimsenen bir yasağı ihlal anlamına geldiğini, çünkü bunun vade ribası (ribe'n-nesîe) olduğunu, dolayısıyla bu işlemlerin caiz sayılmaması için vadeli olmalarının yeterli olacağını ifade etmektedir.

Yazar, "Döviz Opsiyon İşlemi ve Fikhî Açından Değerlendirilmesi" adını verdiği üçüncü bölümde türev ürünler olarak anılan vadeli döviz işlemlerinden opsiyon işlemini mercek altına almaktadır. Döviz opsiyon işleminin caiz olmamasının asıl gerekçesinin, opsiyon hakkının, mal sayılmaya ve/veya karşılığında bedel alınmaya elverişli bir hak niteliğinde olmayışı zikredilmektedir. Ayrıca döviz opsiyon hakkının satılması, sarf akdinde muhayyerlik bulunmama şartını ihlal ettiği gibi karşılıklı kabzın gerçekleşmesine de engel olduğu, dolayısıyla bu işlem ile şer'î hükümlerin çiğnendiği ifade edilmektedir. Ayrıca yazar, opsiyon işleminin özü itibariyle bir satım akdi, verilen bedelin (opsiyon primi) de kaparo olduğu, dolayısıyla bunun Hanbelî mezhebine göre geçerli kabul edilebileceğini ifade edenlere karşı çıkmakta; kaparoya duyulan ihtiyaçla döviz opsiyon işlemine duyulan ihtiyacın mahiyet bakımından farklı olduğu, kaparodan sağlanan faydaların opsiyon işleminden elde edilmediğine dikkat çekmektedir.

"Vadeli Döviz İşlemleri İçin Önerilen Alternatif Yöntemler ve Fikhî Açından Değerlendirilmesi" başlığını taşıyan dördüncü bölümde yazar, fakihler tarafından vadeli döviz işlemleri için önerilen alternatif yöntemleri ele almaktadır. Bu bölümde döviz forward ve döviz future işlemleri için önerilen alternatif yöntemin "Döviz Satım Vaadleşmesi", döviz swap işlemi için önerilen alternatif yöntemin ise "Karşılıklı Karz İşlemi" olduğu ifade edilmektedir.

Döviz forward ve döviz future işlemi için alternatif olarak önerilen "Döviz Satım Vaadleşmesi"nin mahiyeti hakkında kısa bilgi verip, önerilen bu alternatif yöntem hakkındaki farklı görüşleri delilleriyle zikrettikten sonra yazar, bankaların yaptığı şekilde anlaşma sırasında kuru, vadesi ve miktarı belirlenmiş bir döviz satım vaadleşmesinin işleyişi, tarafların güttüğü amaç ve ulaşılan sonuç bakımından vadeli döviz işlemleriyle aynı mahiyette olduğunu, dolayısıyla bu işlemin caiz olamayacağını ifade etmektedir. Döviz swap işlemini caiz görmeyen bazı fakih ve fetva heyetleri tarafından önerilen alternatif bir yöntem olan "Karşılıklı Karz İşlemi"nde tarafların, miktar ve cins üzerinde mutabık kaldığı paraları karşılıklı olarak borç verip anlaşma süresi sonunda da aynen geri aldıklarını ifade eden yazar, "Menfaat sağlayan her karz faizdir." hadisi gereğince bu işlemde taraflardan birinin diğerinden daha çok yarar sağlamanın şart koşulmaması ve birinin diğerine böyle bir haksızlıkta bulunmaması şartıyla karşılıklı karz işleminin caiz görülebileceğine işaret etmektedir.

Sonuç bölümünde ise yazar, önceki bölümlerde ele almış olduğu para mübadelesi işlemleri ve bunların fikhî değerlendirmesini kısaca özetledikten sonra bu alanda mevcut ilmî ve entelektüel birikimin iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için dünyadaki mevcut uygulamaların dikkatle analiz edilmesi, başta iktisat ve hukuk olmak üzere farklı disiplinlerdeki bilginler arasında iş birliğinin sağlanmasının gerektiğini ifade etmektedir.